

ПРАВОВІ ЗВИЧАЇ ОГОЛОШЕННЯ ВІЙНИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

ЛЕВЧУК Марія В'ячеславівна - к.ю.н, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий Інститут права, кафедра теорії та історії права та держави

ORCID: 0000-0002-7372-7134

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.39>

*У статті досліджено правові звичаї, що регулювали оголошення війни в Середньовічній Європі. Здійснено аналіз рецепції римського *ius belli*, впливу християнської доктрини та формування процедур легітимації війни в умовах феодалізму. Автор розглядає формальні вимоги до початку бойових дій, практику письмового попередження (зокрема *Fehdebrief*), роль папських санкцій, а також випадки оголошення війн монархами та станово-представницькими органами. Дослідження демонструє, що, попри фрагментарність правового простору, середньовічне суспільство виробило складний звичаєвий механізм, який забезпечував правову, моральну й релігійну легітимність збройного конфлікту. Новизна роботи полягає в комплексному аналізі взаємодії світських, церковних і звичаєвих норм як основи середньовічного права війни.*

*Ключові слова: правовий звичай, війна, *bellum iustum*, справедлива війна, феодальне право, *Fehdebrief*, Золота Булла, середньовічне право.*

Оголошення війни в Середньовічній Європі не було довільним актом сили, а регулювалося розгалуженою системою звичаїв, правових норм і релігійних уявлень. Формалізація початку збройного конфлікту відображала прагнення надати йому моральної, юридичної та сакральної легітимності. У цьому процесі перепліталися римські традиції *ius belli*, християнська концепція справедливої війни (*bellum iustum*), канонічне право та феодальні механізми взаєм-

них зобов'язань. Ці формалізовані практики не були суто теоретичними конструкціями, вони стали відповіддю на реальність постійних і масштабних збройних конфліктів, що охоплювали середньовічну Європу.

Історія середньовічної Європи нерозривно пов'язана з війнами - династичними, феодальними, релігійними. Однак попри зовнішню жорстокість і часту безмежність насильства, навіть у цей період війна не була позбавлена правових обмежень і моральних регуляторів. У рамках християнської цивілізації поступово формувався комплекс норм, які регулювали початок, хід і завершення збройного конфлікту, охоплюючи як поведінку комбатантів, так і ставлення до цивільних, полонених, сакральних об'єктів. Ці норми, що виникали з античних традицій, звичаєвого, феодального та канонічного права, становлять важливу історико-правову спадщину, яка вплинула на подальший розвиток концепції справедливої війни (*bellum iustum*) та сучасного міжнародного гуманітарного права.

Щоб глибше зрозуміти витоки та зміст правових звичаїв оголошення війни в середньовічній Європі, необхідно звернутися до їхніх першоджерел - античної римської правової традиції, яка сформувала підґрунтя для подальших уявлень про легітимність війни та допустимість збройного насильства.

У Стародавньому Римі війна розглядалася не лише як засіб досягнення політичних цілей, а як явище, що потребувало юридичної та сакральної легітимації. Відома рим-

ська формула «*bellum nullum nisi iustum*» встановлювала, що «немає війни, окрім законної». Римське суспільство сформувало систему воєнних звичаїв, які охоплювали процедуру початку війни, регулювання поведінки в бою, ставлення до ворога, полонених і сакрального простору. Ці звичаї становили нерозривну єдність права і релігії, забезпечуючи суспільне схвалення збройних дій і божественну санкцію на їх ведення.

Центральним елементом цієї римської правової культури було чітке розмежування між легітимними ворогами, щодо яких діяли формалізовані воєнні норми, та тими, хто перебував поза правовим полем і не заслуговував на застосування юридичних чи ритуальних процедур. У римському правовому мисленні чітко розрізнялися категорії ворогів: публічним ворогом вважався лише той, хто відкрито виступав проти Риму у формально оголошеній війні та визнавав встановлені правила ведення бойових дій. Натомість пірати, повстанці, бандити або варвари, які діяли поза рамками правопорядку, не підпадали під статус законного супротивника [1, с. 71-73]. Військові операції проти таких противників не вимагали дотримання жодних правових або релігійних процедур - зокрема, не потребували офіційного оголошення війни - і сприймалися як акти самозахисту чи невідкладної необхідності, позбавлені вимог справедливого воєнного формалізму.

У Стародавньому Римі оголошення війни являло собою позитивний односторонній акт держави, і недотримання його умов, як і порушення договірних зобов'язань, тягло за собою правові санкції [2, с. 408]. Центральним елементом оголошення справедливої війни (*bellum iustum*) була процедура *clariatio* (еквівалентна тому, що стародавні греки називали *ανδροληψια* - андролепсія [3, с. 79]), що здійснювалась колегією жерців-феціалів (*fetiales*). Вона передбачала формальне висунення претензій до противника, надання йому терміну на добровільне відшкодування шкоди, і лише в разі відмови - урочисте проголошення війни з ритуальним киданням списа на ворожу землю. Такий ритуал мав як юридичне, так і релігійне значення - він забезпечував уми-

ротворення богів і демонстрував, що війна розпочинається не з прагнення агресії, а задля відновлення справедливості.

У римській традиції *ius fetiale* (право феціалів) функціонувало як рання форма міжнародного права, що регулювало взаємини з іншими народами, умови укладення мирних угод, статус послів, а також захист союзників. Його застосування мало на меті уникнення прокляття з боку богів за несправедливу війну. Така система свідчить про глибоку сакралізацію війни: війна, що починалася без дотримання процедур *ius fetiale*, вважалась не лише несправедливою, а й гріховною.

У пізнішому періоді ці норми трансформуються: республіканські релігійно-правові традиції поступово заміщуються регламентацією імператорської влади, але спадщина *ius fetiale* залишає глибокий слід у пізньоантичному розумінні справедливої війни. Саме на її основі християнські автори, зокрема Аврелій Августин, сформулюють теоретичну доктрину *bellum iustum* (справедливої війни), яка стане основою середньовічного та ранньомодерного воєнного права.

Рецепція римських правових уявлень про війну (*ius belli*) в середньовічній Європі відбулася не як пряме перенесення норм, а через складну трансформацію, зумовлену занепадом класичних правових інституцій, християнізацією світогляду та становленням феодального ладу. Низка концепцій, вироблених у римському праві, зокрема, у працях Цицерона, Лівія, а також найгрунтовніше, у творах римських юристів і пізньої імперської юриспруденції, заклали підвалини правових звичаїв війни в добу середньовіччя.

У середньовічній Європі, особливо в період формування лицарського стану, рецепція римського *ius belli* набувала фрагментарного й адаптованого характеру. Наприклад, принцип недопустимості війни без попереднього оголошення був збережений, однак набув нових форм: виклик на поєдинок, посольства, застереження з боку церковної влади. Окремі римські норми щодо статусу полонених, захисту послів і заборони виролювання були трансформовані в звичаї лицарської етики.

Особливу роль у рецепції античних ідей відіграли середньовічні каноністи й глосатори, які вивчали римське право за збірками *Corpus iuris civilis*, адаптуючи його положення до реалій християнської Європи. Саме в юридичних школах Болоньї та Парижа з XI–XII ст. сформувалися перші спроби систематизації норм, які регулювали правомірність ведення війни - початок тієї традиції, що згодом еволюціонувала у міжнародне гуманітарне право.

З прийняттям християнства в Європі відбулася радикальна переоцінка ставлення до війни, яка торкнулася як її морального обґрунтування, так і практичних обмежень. Християнське вчення, яке в своїх витоках містило ідеї миролюбності та непротивлення злу, упродовж Середньовіччя змушене було сформувати складну й суперечливу доктрину, що визнавала можливість «справедливої війни» (*bellum iustum*) в умовах грішного світу.

Центральне місце у формуванні християнської доктрини війни посіли ідеї Аврелія Августина (354–430), який спробував поєднати християнську мораль із політичною реальністю збройних конфліктів [4]. За Августином, війна може бути виправданою, якщо її метою є відновлення справедливості, захист слабких, припинення беззаконня чи відплата за завдану шкоду, за умови, що вона ініційована законною владою та з праведним наміром [5, с. 7]. Августин заклав основу майбутнього *jus ad bellum*, сформулювавши критерії правомірної війни: легітимна влада, справедлива причина і правильний намір.

Ідеї Августина були в подальшому розвинені в XIII ст. Томою Аквінським, який у «*Summa Theologiae*» систематизував умови справедливої війни в рамках природного і божественного права. Він також підкреслював, що війна не може вестися з ненависті чи заради грабунку, а лише для досягнення миру.

Велике значення для закріплення християнських обмежень мало канонічне право, яке з XI ст. почало кодифікувати норми поведінки воїнів, церковні заборони на напади на духовенство, жінок, дітей, паломників та інші категорії осіб. Особливо важливими

в цьому контексті були рухи *Pax Dei* (Мир Божий) і *Treuga Dei* (Перемир'я Боже), які намагалися обмежити хаос феодалних конфліктів шляхом заборони воєнних дій у певні дні (наприклад, під час релігійних свят або неділь) та проти певних осіб.

Церква також встановлювала процедури покаяння за участь у війні, визнаючи військову діяльність гріхом навіть у разі її легітимності. Це призводило до появи практики паломництва як засобу спокути або ж до участі в хрестових походах, які оголошувалися війнами «за волю Божу» й звільняли від спокути. Відтак, Церква, з одного боку, обмежувала звичаєве право війни, а з іншого - надавала нових форм її сакралізації, а християнська мораль та церковна доктрина сприяли гуманізації воєнних дій, обмежували насильство та створили морально-правову парадигму, в якій війна розглядалася не тільки як прояв сили, а й як предмет етичної відповідальності.

Утвердження християнської етики війни відбувалося паралельно з розвитком феодалних суспільних відносин, які зумовили інший, практичний і становий вимір регулювання збройних конфліктів. Феодалізм, як соціально-правова система Середньовіччя, обумовив структуру, джерела та механізми формування звичаєвого військового права в Європі. Відсутність централізованої державної влади, роздробленість політичного простору, а також персоніфікований характер правових зобов'язань між сеньйорами і васалами сприяли тому, що ведення війни регулювалося переважно локальними нормами, які закріплювалися у звичаях, ритуалах та феодалних договорах.

Феодалне військово-правове було значною мірою засноване на взаємних обов'язках, що впливали з васально-сеньйоральних відносин. Одним із головних обов'язків васала було військово-служіння сюзерену. Обсяг цієї служби, тривалість, види участі (особиста чи шляхом надання озброєного загону) визначалися феодалним звичаєм або спеціальними грамотами. Війна в такій системі постає не як державна справа, а як сукупність приватних збройних зобов'язань між феодалами. Юридичною формою фіксації цих зобов'язань слугувала присяга вірності,

яка виступала безпосереднім продовженням античної традиції *sacramentum militare*. У Стародавньому Римі така присяга мала сакрально-правовий зміст і означала цілковиту підпорядкованість солдата командуванню. Той, хто зраджував присязі, ставав *sacer* - посвяченим (відданим) богам, але в проклятому, небажаному сенсі [6, с. 76]. У середньовічному контексті вона трансформувалася в васальну присягу, яку лицар давав своєму сеньйору як символ особистої лояльності й готовності до військової служби. Як і в Римі, середньовічна присяга включала сакральний елемент: урочисте звернення до Бога як свідка зобов'язання та обіцянку неухильного дотримання присяги. Такий спадкоємний зв'язок між римською військовою обітницею та феодальною присягою ілюструє, як античні правові інститути адаптувалися до нових умов і стали підґрунтям для середньовічного звичаєвого військового права.

Звичаєві правила війни почали вироблятися як частина лицарського кодексу, що сформувався з XI–XII століть. У межах цієї системи були унормовані правила поведінки на полі бою, зокрема: заборона на вбивство з пораненого, обов'язок надання пощади лицарю, що здався, норми щодо полонених, викупу, ритуального поєдинку тощо. Хоча ці правила не були законодавчо закріплені, вони сприймалися як обов'язкові в межах лицарського стану й часто мали більшу вагу, ніж формальні правові норми.

Військове право феодальної доби не було кодифікованим у сучасному розумінні, але його елементи поступово фіксувалися в хартіях, хроніках, феодальних договорах, судових звітах. Згодом ці звичаї стали основою для пізніших писаних компіляцій права війни (наприклад, трактати Оноре Боне, «Дерево битв» [7] або Джованні да Леньяно «Про війну, репресії та поєдинок» 1360 р.).

У сформованій феодальній правовій системі, де війна стала інструментом реалізації особистих і станових зобов'язань, постала потреба у визначенні її легітимності, що, у свою чергу, зумовило появу формалізованих критеріїв та процедур, які мали надати воєнним діям правову та моральну виправданість. Ці критерії не виникли з нічого - вони

спиралися на глибше ідейне підґрунтя, сформоване під впливом античної юридичної думки та християнської етики. Ключовою концепцією, що визначала допустимість збройного конфлікту, була вже згадана доктрина «справедливої війни» (*bellum iustum*), викладена Томою Аквінським, яка мала правове і глибоко моральне підґрунтя. Згідно з цією концепцією, війна визнавалася правомірною лише за дотримання трьох головних критеріїв: 1) легітимна влада - війна повинна була оголошуватися лише монархом або іншим владним суб'єктом, що мав суверенітет у межах свого домену; 2) справедлива причина (*iusta causa*) - необхідність відновлення порушеного права, захисту підданих або християнської віри; 3) праведний намір (*recta intentio*) - війна не повинна вестися з корисливою або мстивою метою, а лише задля досягнення миру і справедливості [8].

У середньовічному праві війна не визнавалася легітимною без попереднього оголошення, що мало як релігійне, так і юридичне обґрунтування. Це правило було важливою частиною звичаєвого порядку, який розрізняв дозволене збройне протистояння і злочинний напад. Формальне оголошення війни слугувало засобом попередження та стримування насильства.

Під впливом римського та канонічного права закріпилася вимога, щоб війну оголошував легітимний правитель (монарх, сеньйор або Папа Римський), а сам процес супроводжувався публічним повідомленням: усним, письмовим або через герольда. Такі дії мали підтверджувати справедливість вимог до супротивника.

У розділі XVII Золотої Булли 1356 року було закріплено одну з найчіткіших норм формального оголошення війни в середньовічному праві Священної Римської імперії. Згідно з цим актом, приватний збройний конфлікт міг вважатися правомірним лише за умови його публічного оголошення щонайменше за три дні до початку бойових дій - особисто адресату або в його місці проживання. Порушення цієї процедури автоматично тягло за собою втрату честі і прирівнювалося до зради, що каралося відповідно до закону [9, с. 246-247]. Золота Булла

обмежувала можливість несподіваних нападів і демонструвала глибоко вкорінене у феодальній правовій культурі уявлення про необхідність дотримання ритуалізованих правових форм. Війна навіть у своєму приватному форматі мала відбуватися відкрито, з попередженням і обґрунтуванням, інакше втрачала будь-яку легітимність у правовому та моральному сенсі.

У середньовічній Європі право на ведення війни не було монополізоване жодною владною інстанцією - воно розподілялося між кількома суб'єктами залежно від політичного устрою, рівня феодальної роздробленості, церковного впливу та правової традиції конкретного регіону. Відповідно, юридичне (і моральне) право на оголошення війни могли претендувати світські монархи, феодальні сеньйори, а також Папа Римський, як очільник духовної влади Західної християнської Церкви.

У контексті середньовічної та ранньомодерної європейської державності формальне оголошення війни з боку монарха мало політичне, правове, дипломатичне та сакральне значення. В умовах централізації влади у Франції, Англії, Кастилії та інших королівствах саме монарх реалізовував суверенне право на ведення війни як «помазанник Божий» і вищий представник у феодальній ієрархії. Проте навіть це право не було цілком безконтрольним: у багатьох випадках для легітимації конфлікту монарх мусив дотримуватись ритуалізованої процедури *bellum iustum*, що включала дипломатичне попередження, оголошення причин війни, інколи - схвалення станово-представницького органу.

Прикметним прикладом є Столітня війна, формально розпочата в 1337 році, коли король Англії Едвард III оголосив війну Франції, направивши посольство до двору Філіпа VI з обґрунтуванням своїх претензій на французьку корону. Оголошення війни супроводжувалося королівськими маніфестами [10, с. 309], зверненням до лицарства та парламентарів, які мали санкціонувати витрати на кампанію.

Феодальні сеньйори в умовах політичної децентралізації також мали право оголошувати локальні війни, насамперед з метою

відстоювання територіальних претензій, дотримання васальних обов'язків або помсти за порушення честі. Починаючи з XIII–XIV ст., європейські монархи та Церква прагнули інституційно обмежити або заборонити приватні війни, зокрема через законодавчі акти (вже згадувані положення «Золотої Булли» 1356 р.), які вимагали формального оголошення війни і забороняли напади без попередження.

Французькі монархи також активно прагнули обмежити або заборонити приватні війни, які були поширеним явищем у феодальному суспільстві. Ці зусилля відображені в низці королівських ордонансів, спрямованих на зміцнення централізованої влади та забезпечення громадського порядку. Одним із ранніх прикладів є ордонанс Людовика IX (Сент-Луї), виданий у січні 1258 року, який забороняв усі форми приватної війни, підпали та перешкоджання сільськогосподарським роботам. Порушники цього указу підлягали покаранню як порушники миру (*fractores pacis*) королівськими чиновниками та єпископами [11, с. 24]. Незважаючи на ці законодавчі заходи, приватні війни не зникли повністю. Як доводить історик Д. Фірнхабер-Бейкер, навіть у XIV столітті сеньйори на півдні Франції продовжували вести приватні війни, хоча й піддавалися судовим переслідуванням [12].

Паралельно з королівськими ініціативами у Франції, в інших частинах Європи, зокрема, у Священній Римській імперії, правові уявлення про допустимість збройного конфлікту еволюціонували у специфічній формі, що знайшла втілення в практиці так званого *Fehdenrecht* - звичаєвого «права на ворожнечу». В цей час існувала традиція приватних збройних конфліктів, відома як «*Fehde*» - це були своєрідні війни честі, помсти або правового примусу, що виникали між феодалами, містами, князями тощо [13]. Вони нерідко виникали без законного оголошення та призводили до дестабілізації феодального порядку. Хоча в ранньому Середньовіччі збройні конфлікти між окремими особами чи громадами сприймалися як законний елемент феодального звичаєвого порядку і визнавалися засобом самозахисту

або відновлення честі, з часом вони почали зазнавати дедалі жорсткіших обмежень.

Fehdenrecht (право феодальної ворожнечі) не було формально закріпленим загальноімперським законом, однак де-факто визнавалося частиною звичаєвого права Священної Римської імперії. Це право дозволяло обмежене застосування сили для відновлення порушеного права або помсти за безчестя. Проте воно вимагало дотримання ритуалізованих формальностей, зокрема обов'язкового «Fehdebrief» - письмового оголошення ворожнечі (іноді через герольдів), без якого напад вважався злочином.

Такі «Fehdebrief» (буквально — лист ворожнечі, або лист про файду) були правовими документами, що використовувалися для формального оголошення файди - приватної війни або збройного конфлікту між дворянами, містами чи іншими юридичними суб'єктами. Fehdebrief мав характер офіційного письмового попередження, яке один суб'єкт (як правило, лицар або феодал) надсилав іншому для повідомлення про намір розпочати збройні дії. Такий документ був необхідним для того, щоб уникнути звинувачення в підступному нападі (що порушувало норми честі та звичаєвого воєнного права). Його зміст зазвичай включав: ідентифікацію сторін конфлікту; виклад причин ворожнечі (порушення клятви, несплата боргу, образа честі тощо); оголошення терміну початку ворожих дій (зазвичай 3 дні після отримання листа); попередження про готовність до війни у формі fehde. Fehdebrief виконував роль юридичного інструменту легітимації файди як форми врегулювання конфлікту в умовах феодальної правової роздробленості та слабого централізованого правосуддя.

Важливість та поширеність практики оголошення війни через Fehdebrief підтверджується численними документальними свідченнями, що дійшли до нас із доби Середньовіччя. Відомою є «Fehdebuch» (Книга файд) імперського міста Нюрнберг, що охоплює період з 1381 по 1513 рік. Цей манускрипт містить записи про численні файди, включаючи імена учасників, герби та короткі описи конфліктів [14].

Папа Римський володів унікальним правом моральної та духовної санкції на

війну. Це стосувалося насамперед хрестових походів, які вважалися священними війнами, санкціонованими особисто понтифіком. Папство могло благословити війну, проголосити її «справедливою» або навіть обов'язковою для вірних. У цьому сенсі духовна влада легітимізувала війну і надавала їй характер релігійного обов'язку. Особливо показовим у цьому контексті є формальне проголошення Першого хрестового походу під час Клермонського собору в листопаді 1095 року. Папа Урбан II, звертаючись до представників духовенства та лицарства, виголосив проповідь, у якій закликав християнське лицарство вирушити на Схід із метою звільнення Гробу Господнього та захисту вірних [15, с. 513-518]. Цей заклик мав характер релігійного натхнення і чіткої духовно-правової декларації: хрестовий похід визнавався «справедливою війною» (*bellum iustum*), санкціонованою верховною владою Папи. Його учасникам надавалось повне відпущення гріхів, а самій війні - як моральне виправдання, так і характер духовного обов'язку. Формула «*Deus vult!*» («Цього хоче Бог!»), проголошена під час виступу, стала символом нового типу сакралізованої війни, що відрізнялася від феодальних конфліктів як своєю метою, так і формою легітимації.

Крім того, Папа мав вплив на заборону певних війн, через відлучення або інтердикти, тим самим обмежуючи право світських володарів на ведення збройних конфліктів. Яскравим прикладом такого впливу є конфлікт між Папою Григорієм IX та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом II. У 1239 році Папа вдруге відлучив імператора від церкви, звинувативши його в порушенні обітниць щодо хрестового походу, втручанні в церковні справи та загрозі папському авторитету. Це відлучення стало духовною санкцією й інструментом стримування подальших збройних дій. У відповідь на агресивні дії Фрідріха II в Італії, Папа оголосив проти нього хрестовий похід - так звана «Війна ключів» стала прикладом того, як церковна влада могла офіційно заборонити або делегітимізувати військовий конфлікт, надаючи йому статус ворожого до християнського порядку. Подібні інтервенції папства значно впливали на політичні

баланси в Європі й обмежували монархів у безконтрольному застосуванні сили.

Дослідження формалізованих правових звичаїв оголошення війни у Середньовічній Європі засвідчує, що навіть у добу роздробленого феодального устрою та частих приватних збройних конфліктів існувала усталена система ритуалізованих норм, які забезпечували юридичну та моральну легітимацію початку воєнних дій. Такі звичаї спадкували античну традицію *ius belli* і були суттєво переосмислені під впливом християнської моралі, канонічного права та соціально-правових структур феодалізму. Оголошення війни в середньовічній Європі регулювалося не суто політичними міркуваннями, а й комплексом звичаєвих, правових і релігійних норм, що створювали легітимаційну основу для початку збройного конфлікту. Як показано в дослідженні, у межах феодальної системи право оголошення війни належало суверенам - монархам або сеньйорам, але часто потребувало згоди представницьких органів. Особливе значення мали релігійна санкція Папства (особливо в хрестових походах).

Таким чином, у Середньовіччі оголошення війни набуло характеру складного правового, морального й ритуального акту. Воно не зводилося лише до політичного рішення, а потребувало дотримання багатоступеневих процедур, які були покликані відмежувати «законну» війну від свавільного насильства. Ця традиція стала основою подальшого формування норм *jus ad bellum* у Новий час.

Література

1. Tarwacka, Anna. (2012). Piracy in Roman Law and the Beginnings of International Criminal Law. *Polish Review of International and European Law*. 2012, Vol. 1, Issue 1–2. pp. 57-73.
2. Буткевич О.В. Міжнародне право Стародавнього світу. – К.: Україна, 2004. – 864 с.
3. Harry Thurston Peck, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. New York, Harper and Brothers, 1898. 1736 p.
4. Див.: Elkins В. *Practical Just War: St. Augustine & His Framing of Just War Theory*. <https://web.sas.upenn.edu/discentes/2024/10/13/practical-just-war-st-augustine-his-framing-of-just-war-theory/>
5. Leon Friedman, ed. *The Law of War: A Documentary History* (New York: Random House, 1972. 1764 p.
6. Jörg Rüpke, *Domi Militiae: Die religiöse Konstruktion des Krieges in Rom* (Franz Steiner, 1990), 312 p.
7. George W. Coopland, *The tree of battles of Honoré Bonet: an English version*, Cambridge, 1949.
8. Aquinas, Thomas. *Summa Theologica*. Christian Classics Ethereal Library. pp. pt. II, sec. 2, q. 40, a. 1.
9. *Select historical documents of the middle ages* by Henderson, Ernest F. (Ernest Flag), 1896. 534 p.
10. *De gestis mirabilibus regis Edwardi Tertii*, Ed. Sir E.M. Thompson. *Rolls Series*, 1889. 631 p.
11. Firnhaber-Baker, Justine (March 8, 2006). «From God's Peace to the King's Order: Late Medieval Limitations on Non-Royal Warfare». *Essays in Medieval Studies*. 23 (1): 19–30.
12. Див. детальніше: Firnhaber-Baker, Justine. (2010). *Techniques of seigneurial war in the fourteenth century*. *Journal of Medieval History*. 36. 90-103.
13. Див.: Malte Dießelhorst, Arne Duncker: Hans Kohlhase. *Die Geschichte einer Fehde in Sachsen und Brandenburg zur Zeit der Reformation (= Rechtshistorische Reihe. Bd. 201)*. Lang, Frankfurt am Main u. a. 1999; Gerd Althoff: *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*. Primus-Verlag, Darmstadt 1997.
14. *Fehdebuch der Reichsstadt Nürnberg 1381 - 1513. Chronologische Aufzählung der gegen die Stadt Nürnberg Fehde führenden Ritter und Adeligen von Epplein von Gailingen bis Götz von Berlichingen, meist mit ihren Wappen (3 - 120)*. <https://dlib.gnm.de/item/Hs22547>
15. *A Sourcebook for Medieval History: Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Ages*. Oliver Joseph Thatcher, Edgar H. McNeal. 1905. 648 p.

Levchuk M.

**LEGAL CUSTOMS OF DECLARING
WAR IN MEDIEVAL EUROPE. ABSTRACT**

This article explores the legal and customary framework that governed the formal declaration of war in medieval Europe. It examines the transformation of the Roman *ius belli* into the medieval context, highlighting the integration of Christian theology, particularly the doctrine of *bellum iustum* (just war), and the influence of feudal obligations. The study emphasizes how medieval warfare, though often violent and decentralized, was subject to formalized procedures designed to legitimize armed conflict on moral, legal, and religious grounds.

Special attention is paid to the role of monarchical and ecclesiastical authority in sanctioning war, including papal interventions through excommunications and interdicts. The article analyzes how rulers like the kings of France and England issued manifestos or royal declarations before initiating hostilities, often

with the support of representative bodies such as parliaments or estates-general. Additionally, the research addresses the practice of private warfare (*fehde*) and the legal requirement of issuing a *Fehdebrief* — a letter of feud — as a precondition for initiating conflict in the Holy Roman Empire. The Golden Bull of 1356 is also discussed as a legal landmark requiring advance notice before engaging in hostilities.

The novelty of the study lies in its interdisciplinary approach, combining legal history, political culture, and ecclesiastical influence. It demonstrates that, even in a fragmented feudal landscape, war was not waged arbitrarily but had to conform to a recognized structure of procedural justice. These findings contribute to a deeper understanding of the evolution of legal norms governing warfare and their legacy in modern international humanitarian law.

Keywords: legal custom, war, *bellum iustum*, feudal law, *Fehdebrief*, Golden Bull, medieval law.